

Murguía cen anos despois

Marilar Aleixandre

Directora da Sección de Literatura

da Real Academia Galega

ORCID: 0000-0002-2253-9651

Se o século XX foi un tempo de aceleradas mudanzas, non o son menos as primeiras décadas do XXI. Transcorridos cen anos desde a morte do fundador da Real Academia Galega, a sociedade galega, o contexto mundial e a propia RAG son moi diferentes dos que Murguía coñeceu. Porén, a pegada das súas ideas é visible en como galegas e galegos pensan o país, a identidade galega, en como se pensan a si mesmos. Son as ideas de Manuel Murguía, o mellor e máis duradeiro que unha persoa pode deixar en herdanza, as que celebramos neste volume, recolectando os relatorios das xornadas do 2, 9 e 16 de febreiro de 2023.

Os tempos son distintos e a persistencia das ideas de Murguía en correntes de fondo non significa que hoxe sexan aceptadas acriticamente, sen sometelas a análise. Comprender as grandes figuras da cultura galega, tecer en novos tapices fíos que veñen delas, é analizar os seus logros mais tamén, parafraseando a Emilio Ínsua, as súas limitacións. Pois deben ser parte viva da cultura, máis que efixies de madeira inmóbiles nunha peaña. É esta comprensión crítica da figura e obra de Murguía a emprendida por Xosé Ramón Barreiro na súa biografía del (2012) e por María Xesús Lama na de Rosalía de Castro (2017).

A obra de Murguía, moi distante das mitificacións de Vicetto ou de Arana, ten unha notable solidez, considerada nun contexto intelectual no que o fundamento da nacionalidade era esencialista: raza, lingua, terra/xeografía, alma nacional, cultura popular. En Galicia hai elementos identitarios obxectivos, diferenzas étnico-culturais con España máis marcadas que en Cataluña ou o País Vasco (López Facal 2019). O discurso historiográfico de Murguía, co obxectivo de lexitimar a idea de Galicia como nación, establece como suceso histórico o pobo galego, idea que fai de Murguía o referente intelectual da xeración *Nós* e dos nacionalismos posteriores.

Os relatorios da primeira xornada, dedicada a “Murguía e as institucións”, son da autoría de Ana Romero Masiá, Emilio Ínsua e Pepe Barro.

No artigo “Folk-lore Gallego e a Academia Gallega que non puido ser”, Ana Romero debulla as accidentadas relacións entre Murguía, Antonio Machado Álvarez, e Emilia Pardo Bazán, a través da correspondencia, da prensa, e das actas de constitución das sociedades de folk-lore, como a galega en 1883, e das academias, así a Academia Nacional de Letras Populares, fundada en Madrid en 1881 e da que Murguía era vicepresidente. Pode resultar paradoxal que nese ano Machado defendese a creación de centros rexionais autónomos e Murguía un único centro en Madrid, onde se encontraba nese intre. Aínda que a Sociedad del Folk-Lore Gallego queda refundida na Academia Gallega en 1894, formando Murguía parte da súa xestora, os desacordos impediron que esta chegase a se constituír, precisando o impulso chegado de Cuba.

Emilio Ínsua analiza criticamente os “Conflitos, logros e limitacións nos primeiros anos da Academia Galega (1905-1923)”, partindo dun contexto de inexistencia de institucións políticas representativas do país, que requiría a representación simbólica do seu idioma, cultura e de si propio. A Academia nace para ser, coa bandeira e o himno, un referente da nacionalidade negada. En canto aos conflitos, a Academia experimenta, segundo o autor, unha acomodación, renunciando a criticar a marxinação do galego. Seguindo a Barreiro (2012), Ínsua interpreta estes procesos como un intento de negar as acusacións de ser un reduto rexionalista, diminuindo as reivindicacións e designando académicos contrarios ao ideario galeguista e á lingua que acaban copando a directiva despois de 1923. Isto explica asemade a ausencia do uso do galego, en contraste coas actividades e publicacións —*A Nosa Terra*— das Irmandades da Fala. O conflito entre a Academia e as Irmandades maniféstase neste período, no que Antón Villar Ponte defende que o rexionalismo integral só pode facerse en galego. Hai logros como a constitución da biblioteca-arquivo ou a edición —en castelán, agás a sección de folclore, até 1972— do *Boletín*. Entre as limitacións, cítanse a precariedade financeira, o devalo cronolóxico de Murguía, as portaxes simbólicas fronte ás forzas hexemónicas, que levaron a evitar a entrada de irmandiños e a abrir as portas a figuras da oligarquía, e a contradición entre usos e discurso arredor do idioma.

En “A bandeira galega, a bandeira de Manuel Murguía e Rosalía de Castro”, Pepe Barro sintetiza os seus estudos dos símbolos de Galicia. Barro sitúa a primeira descrición da bandeira branca cunha banda azul en 1892, a propósito dun estandarte para o Centro Gallego de La Habana. Segundo Armada Teixeira, o deseño foi de Murguía e a construción material de Alejandra Murguía de Castro. En Galicia despregouse por vez primeira no traslado dos restos de Rosalía. Esta e só esta é pois a bandeira galega, e non está inspirada na da Comandancia de Mariña da Coruña. Conclúe Barro: “a bandeira galega non a impuxo ningún goberno, ningún exército lle rendeu honras, foi izada nos mastros por vontade popular.”

Os relatorios da segunda xornada, dedicada a “Murguía e a idea de Galicia”, son da autoría de Ramón Máiz, Ramón Villares e Justo Beramendi.

No artigo “As orixes do nacionalismo galego no século XIX: o mito céltico en Murguía”, Ramón Máiz interpreta o celtismo como a creación do mito fundador de Galicia. Considera o mito céltico, sendo os celtas culturas máis que un pobo, unha invención moderna que posúe gran potencia estético-política. Máiz céntrase na vontade política de elaboración do mito e no contido político da cultura, subliñando que a invención da tradición é unha lexítima achega á construción dunha identidade nacional. Trata, por unha banda, o mito creado por Murguía como modo de significación política nacionalista, que prolonga a comunidade de orixe nun destino nacional e fundamenta as demandas de autogoberno; pola outra, a súa oposición ao mito da Idade Media de Brañas.

Ramón Villares, en “Murguía e ‘a demostración histórica’ de Galicia”, céntrase na formación —autodidacta— de Murguía como historiador e na avaliación da súa obra historiográfica como expresión da “demostración histórica” de Galicia, en termos de Risco. Considérao un pensador da identidade histórica galega ao tempo que líder político. O seu amplo manexo da bibliografía galega e española, así como de autores franceses, presenta ausencias notorias, como François Guizot ou Jules Michelet, o que atribúe ao interese de Murguía nas orixes celtas. Identifica tres ideas centrais no seu pensamento: a filiación liberal-progresista, a apelación á historia como escenario da conquista das liberdades, co papel de “terceiro estado” atribuído ao campesiñado, e a “racialización” do pasado histórico a través do mito céltico. Murguía é un historiador nacional que aspira —a diferenza da tradición historiográfica galega— a cumprir coas esixencias da ciencia contemporánea. Dúas ideas fortes que percorren a súa obra historiográfica son, segundo Villares, a afirmación dun signo de identidade do pobo galego, mediante a adopción do paradigma do celtismo, e a explicación de por que Galicia non construíu un Estado propio.

En “Do provincialismo ao rexionalismo protonacionalista”, Justo Beramendi identifica nos anos 1859-1862, previos á revolución de 1868, a mudanza de autor de literatura a historiador. Malia ser publicada unicamente entre 1878 e 1882, *La Ilustración Gallega y Asturiana*, dirixida por Murguía, foi o instrumento máis influente na reafirmación tardoprovincialista, convertendo a Murguía no punto de referencia do galeguismo. Un galeguismo que se radicaliza a partir deses anos, mudando do provincialismo ao rexionalismo, no marco dos principios liberais, e responde á pregunta de que é nación subliñando “a conciencia de si mesma” —da comunidade—, desenvolvendo o concepto de nación galega.

Os relatorios da terceira xornada, dedicada a “Literatura e nación”, son da autoría de Ana Acuña, Xurxo Martínez e María Xesús Lama.

No artigo “Manuel Murguía e a literatura popular”, Ana Acuña pon o foco na literatura popular de tradición oral, e na súa perda, que tanto preocupaba a Murguía malia que as súas *Rimas populares gallegas* ficaron inéditas. Murguía considerábaa como unha manifestación do espírito popular, atendendo primeiro ao canto e máis adiante ás lendas, himnos, ensalmos ou conxuros, e en particular aos romances. Para Murguía, a literatura popular constitúe o prototipo da poesía galega. É interesante que entre os informantes aparecen en primeiro lugar Alejandra Murguía Castro e tamén Rosalía, ademais de fontes eruditas. Ana Acuña debulla asemade as controversias sobre a contribución de Murguía ao romanceiro, que chegan a ser cualificadas por Requeixo como “falsificacións”. En resumo, Acuña propón entender toda a súa obra, incluíndo a creación pseudotradicional, que considera parte da súa obra literaria, como un gran macrotexto do que os distintos xéneros de literatura popular por el recompilados formarían parte.

En “A constitución da literatura nacional” Xurxo Martínez parte da perspectiva de que a cultura non era, no tempo do Rexurdimento nin agora, un espazo político neutro, enfoque que comparte con Máiz, recoñecendo as ferramentas de análise de Xoán González-Millán, as achegas de Álex Alonso Nogueira, e a atención á materialidade dos produtos culturais e ao seu contexto social, superando ríxidas análises literarias. En canto ao contexto, o autor subliña a relevancia do *Discurso sobre a nación* de Cánovas en 1882 —engadiría eu, formulado en oposición á idea de nación como pacto cívico de Ernest Renan— e o protagonismo da lingua na creación das identidades nacionais. Neste contexto, Murguía asume o propósito e a responsabilidade de definir a nación galega e o pobo que a sostén, e de lexitimar as súas arelas de liberdade política. O autor conclúe cunha interpretación do Rexurdimento como estratexia de resistencia, acumulando prácticas contrahexemónicas, nas que a lingua ocupa un papel central.

María Xesús Lama, en “Rosalía de Castro e Murguía nas relacións trasatlánticas” analiza a importancia das redes de relacións coas Américas e coas comunidades de emigrantes na obra de ambos os autores. Proponse valorar a súa relevancia na emerxencia das reivindicacións de Galicia como unha realidade nacional e da súa especificidade, nun marco que cuestiona a lexitimidade da visión eurocéntrica no uso de conceptos como “universalismo” ou “progreso”. A tensión entre a cohesión comunitaria e a dispersión espacial pode desembocar en identidades inestables ou fluídas, reflectidas na literatura. De Cuba chegou o impulso (financeiro) para constituír a RAG e a bandeira, así como o encargo das colaboracións de Murguía —sen asinar, ao ser un xornal monárquico— en *La Crónica* desde 1859, e as colaboracións con Alejandro Chao, que lle encargará en 1878 dirixir *La Ilustración Gallega y Asturiana*, e Juan Compañel. Lama apunta aos ecos das relacións con América na obra de Rosalía, referencias positivas en *La hija del mar* —que

comparamos (Aleixandre 2012) coa imaxe negativa dos trópicos en *Jane Eyre*— e sobre todo a emigración, tema central de *Follas novas*. Recapitulando, Lama sinala que sería difícil concibir a xestación das súas obras, e mesmo a súa subsistencia, sen as relacións cos amigos e as comunidades da emigración.

En conxunto estas nove contribucións sobre Murguía e, respectivamente, as institucións, a idea de Galicia e a literatura nacional, complementáanse, ofrecendo distintas facetas do modo en que as ideas de Murguía resoan hoxe na concepción de Galicia como nación e na identidade do pobo galego. Abren, asemade, camiños aínda por explorar.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Aleixandre, Marilar (2012). Mulleres, loucura, escrita. *Maremagnum*. 16, 109-114.
- Barreiro Fernández, Xosé Ramón (2012). *Murguía*. Vigo: Galaxia.
- Lama, María Xesús (2017). *Rosalía de Castro. Cantos de independencia e liberdade (1837-1863)*. Vigo: Galaxia.
- López Facal, Ramón (2019). Identidade, identificación e relato sobre Galicia como nación. *eHumanista. IVITRA*. 15, 225-235.